

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาติไทยเป็นชาติที่เก่าแก่ซึ่งมีประวัติแสดงให้เห็นความรุ่งเรืองมาช้านาน บรรพบุรุษของไทยได้สืบทอดความเป็นชาติด้วยการสร้างมรดกทางวัฒนธรรมหลายสาขา ให้ตกทอดมาถึงปัจจุบัน คนไทยจึงมีวัฒนธรรมของตนเอง และสามารถดำรงความเป็นชาติไว้ได้อย่างมั่นคง วัฒนธรรม คือ ระเบียบแบบแผน หรือประเพณีนิยมที่ถือปฏิบัติติดต่อกันมาช้านานจนกลายเป็นนิสัย หรือกลายเป็นหน้าที่ที่บุคคลในสังคมจะต้องปฏิบัติตาม ซึ่งทำให้คนในสังคมมีความรู้สึกนึกคิด หรือวิถีดำเนินชีวิตเป็นอย่างเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกัน เช่น พูดภาษาเหมือนกัน คิดหรือกระทำอย่างเดียวกัน เพราะถูกอบรมสั่งสอนมาอย่างเดียวกัน วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความรู้สึก ความคิด และการกระทำของบุคคลในสังคมมาก เพราะวัฒนธรรมสอนให้คนในสังคมนั้นรู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรควรไม่ควร ฉะนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนแผนที่นำทางชีวิตของบุคคลในสังคม ดังที่ สุกัทร่า อักษรานุเคราะห์ (2532 : 2) ได้กล่าวว่า "วัฒนธรรมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนในสังคม หรือวิถี หรือทางดำเนินชีวิตของชุมชนแห่งหนึ่งซึ่งรวมอยู่ที่หนึ่งหรือประเทศหนึ่ง โดยเฉพาะ"

วัฒนธรรมไทยมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความมั่นคงของชาติ และความภาคภูมิใจร่วมกันของคนไทย ทำให้คนในชาติประพฤติในทางที่ดีงาม มีคุณธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง และสังคม ดังที่ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2526 : 11) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของวัฒนธรรมไว้ดังนี้ คือ

1. วัฒนธรรมสร้างความมั่นคงให้กับประเทศชาติ
2. วัฒนธรรมช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชน มีส่วนช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ

พัฒนาสังคม และพัฒนาประเทศชาติ

3. วัฒนธรรมสร้างสันติสุขในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชาติ และระหว่างประเทศ

ภาษาไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทยที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นเครื่องมือในการบันทึก และถ่ายทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่ตลอดไป ดังที่ สุจริต เพียรชอบ และสายใจ อินทร์พรชัย (2536 : 3) ได้กล่าวถึงความสำคัญและคุณค่าของภาษาไทยไว้ว่า "ภาษาไทยนั้นเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของไทย การที่คนไทยในปัจจุบันนี้ยังสามารถคงความเป็นไทย มีชีวิตความเป็นอยู่แบบไทย ๆ หรือที่เรียกกันว่า วัฒนธรรมนั้นก็เพราะเรามีภาษาไทยเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดนั่นเอง" โดยเฉพาะการถ่ายทอดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ที่รวมเรียกว่า คติชนวิทยา หรือคติชาวบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมา ส่วนมากถ่ายทอดกันด้วยความทรงจำ เช่น เพลงพื้นบ้าน ความเชื่อ เพลงกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น ดังที่ กิ่งแก้ว อุตถากร (2520 : 309-310) ได้ให้ความหมายของคติชนวิทยาไว้ว่า

คติชนวิทยา เป็นการศึกษาที่ให้ความสนใจเรื่องของคนในด้านความรู้สึกนึกคิด และการแสดงออกด้วยวาจา หรือสิ่งที่ผลิตขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาจากเรื่องราวหรือวรรณกรรมที่ถ่ายทอดมาด้วยปากหลายชั่วคน และศึกษาถึงสิ่งที่มนุษย์ผลิต หรือวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยวิธีการผลิตหรือสร้างวัตถุนั้น ๆ ก็ได้รับการถ่ายทอดด้วยปากอีกเช่นกัน

เจือ สตะเวทิน (2517 : 1) ได้อธิบายความหมาย และขอบเขตของคติชาวบ้านว่า เป็นเรื่องเก่าที่กลายมาเป็นเรื่องใหม่ คือ เรื่อง Folk Lore ซึ่งเจ้าคุณอนุমানราชธนท่านเรียกเป็นภาษาไทยว่า "คติชาวบ้าน" เรื่องนี้มีขอบเขตที่กว้างขวางมากเกี่ยวกับวิชามานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนวรรณคดี" นอกจากนี้ กุหลาบ มัลลิกะมาส (2528 : 5) ได้สรุปความหมายของคติชนวิทยาไว้ว่า คติชนวิทยาเป็นวิชาซึ่งศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และนับว่าเป็นวิชาที่มีชีวิตอยู่คู่ไป

กับกลุ่มชน หรือสังคมมนุษย์ วิชาคติชนวิทยาจะเก็บรักษาผลผลิตทางวัฒนธรรมในอดีตกาล และติดตามทำความเข้าใจ รวมทั้งรวบรวมบันทึกความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันด้วย จึงเป็นวัฒนธรรมซึ่งมีชีวิตไม่หยุดนิ่ง

วิลเลียม บาสคัม (William Bascom, 1958 : 283-290) ให้ความหมายตามที่ใช้ในทางมานุษยวิทยา พอสรุปได้ว่า คติชน หมายถึง เทพนิยาย ตำนาน นิทาน ภาษิต ปริศนา คำประพันธ์ ตลอดจนการแสดงออกในรูปแบบอื่นโดยทางมุขปาฐะคติชนจึงอาจนิยามว่าเป็นศิลปะทางถ้อยคำ (Verbal Art) ตามทรรศนะของ บาสคัม ประเพณี ความเชื่อ ศิลปะงานฝีมือ การรักษาโรค วิธีทำอาหารจึงไม่ใช่คติชน เพราะมิใช่ศิลปะทางถ้อยคำ และบาสคัมได้สรุปไว้ในบทความที่เขาเขียนว่า "คติชนทั้งหมดถ่ายทอดด้วยปาก แต่ทุกสิ่งที่ถ่ายทอดด้วยปากมิใช่คติชนเสมอไป" การศึกษาคติชาวบ้านหรือคติชนวิทยา ทำให้เข้าใจวัฒนธรรม จารีต ประเพณีของกลุ่มชน หรือของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบันไปจนถึงวิวัฒนาการ ดังที่พระยาอนุমানราชธน (2528 : คำนำ) ได้กล่าวไว้ว่า "คติชาวบ้านก็คือ เรื่องวัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศชาติที่สืบทอดเป็นประเพณีกันมาแต่ปฐมปราว" นอกจากนี้ กุหลาบ มัลลิกะมาส (2528 : คำนำ) ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า "คติชาวบ้าน เป็นเครื่องแสดงระดับวัฒนธรรม ศีลธรรม ความเชื่อถือ ความต้องการ แนวความคิด อุดมคติ และสิ่งอื่น ๆ อีกหลายประการ" ซึ่งอาจสรุปได้ว่า คติชาวบ้านเป็นเครื่องมือบอกลักษณะสภาพชีวิต และสังคมของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ตามกาลเวลาที่ล่วงมา เป็นที่ประมวลไว้ซึ่งความเป็นชาติอย่างแท้จริงของแต่ละชาติแต่ละภาษา ซึ่งสอดคล้องกับที่ อัลัน ดันเดส (Alan Dundes, 1965 : 41) ได้ให้ความคิดเห็นสรุปได้ว่า คติชาวบ้านหรือคติชนวิทยาให้ความรู้แก่นักวิชาการสาขาต่าง ๆ เป็นอันมาก นักวรรณคดีจะศึกษา คติชาวบ้านในแง่ของวรรณกรรม และถือว่าคติชาวบ้านเป็นต้นกำเนิดของวรรณคดีที่สำคัญของชาติ นักประวัติศาสตร์จะใช้คติชาวบ้านเป็นข้อมูลสนับสนุนข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ นักมานุษยวิทยาจะศึกษาอัตชีวประวัติของชาวบ้าน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์วิทยา จะใช้ข้อมูลทางคติชาวบ้านให้เป็นประโยชน์ในด้านที่เกี่ยวกับการศึกษา วรรณกรรม รวบรวมความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นส่วนที่ง่ายในการวิเคราะห์จิต

วิทยาของสังคม และเอกลักษณ์บุคคล นักการศึกษาจะถือว่า คติชาวบ้านเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาติและมนุษยโลก อาจนำมาเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการเรียนการสอน ซึ่งจะทำให้หลักสูตรสมบูรณ์และมีความหมายยิ่งขึ้น นอกจากที่กล่าวมาแล้ว นักวิชาการสาขาอื่น ๆ ก็ยังได้ประโยชน์อันมาก จากเนื้อหาของคติชาวบ้าน ในแง่มุมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความสนใจ และความคิดที่จะนำคติชาวบ้านมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในด้านใด อย่างไร

คติชาวบ้านมีคุณค่าต่อสังคมมนุษย์อย่างมากมาย ดังที่ กุหลาบ มัลลิกะมาส (2528 : 270-271) ได้กล่าวถึงคุณค่าของคติชาวบ้านไว้ สรุปได้ดังนี้

1. คติชาวบ้านเป็นเสมือนเครื่องช่วยให้มนุษย์รู้จัก และเข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์โดยทั่วไปดียิ่งขึ้น เพราะเป็นที่ประมวลแห่งความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความกลัว ความนิยม ความบันเทิงใจ ระเบียบแบบแผน และอื่น ๆ
2. คติชาวบ้านเป็นเสมือนกรอบล้อมให้ชีวิตอยู่ในขอบเขตที่นิยมกันว่าดี และถูกต้อง แม้กฎหมายบ้านเมืองก็ยังไม่บังคับจิตใจมนุษย์ได้เท่า เพราะได้ยินได้ฟัง และได้รับการอบรมอยู่กับวิถีชีวิตแบบนั้น ๆ มาตั้งแต่เกิด
3. คติชาวบ้านมีคุณค่าในทางศิลปะ และทางศาสตร์ เป็นต้น คำแห่งศิลปะชั้นสูง และช่วยให้การศึกษาในสาขาวิชาการต่าง ๆ กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น
4. คติชาวบ้านให้ความบันเทิงแก่โลก

นิทานพื้นบ้านเป็นสาขาหนึ่งของคติชนวิทยา เป็นเรื่องราวที่บุคคลในท้องถิ่นต่าง ๆ แต่งขึ้น และเล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน มีความมุ่งหมายเพื่อเป็นเครื่องบันเทิงใจ และสั่งสอนบุคคลให้กระทำความดี การศึกษานิทานพื้นบ้านจะทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมทางสังคมมากขึ้น เพราะนิทานพื้นบ้านคือ ภาพสะท้อนของวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม และค่านิยมของคนในสังคม ดังที่ กิ่งแก้ว อรรถากร (2514 : 8-9) ได้กล่าวถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้าน สรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านมีคุณค่าในฐานะเป็นกระจกเงาสะท้อนภาพความเป็นอยู่ ความเชื่อ คตินิยม วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนอารมณ์ขันของสังคมที่เป็นเจ้าของนิทาน และ

นิทานพื้นบ้านยังมีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างบุคลิก มีพลัง โน้มน้าวทัศนคติ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคลและสังคมได้ดีกล่าวคือ ช่วยให้ผู้เฒ่า ผู้เฒ่า ระบายผ่อนคลายความรู้สึกนึกคิด ก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ในขณะที่เดียวกันก่อให้เกิดความเข้าใจสิ่งแวดล้อม และคตินิยมของสังคมด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ สุกัญญา สุจฉายา (2525 : 42) ได้กล่าวว่า "การศึกษานิทานพื้นบ้านทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ ความเข้าใจวัฒนธรรมของกลุ่มในสังคมนั้น ๆ และเป็นสื่อสำคัญของการแสดงออกซึ่งวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ค่านิยม และคติชีวิตของผู้อยู่ในชุมชนนั้น ๆ "

กระทรวงศึกษาธิการได้ตระหนักถึงคุณค่าของนิทานพื้นบ้านไทยเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากจุดเน้นของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) (กรมวิชาการ, 2533 : 1) ที่ได้ส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับความต้องการ และเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนในแต่ละท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากความแตกต่าง รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรัก และผูกพันกับท้องถิ่นของตนนั้นในหลักสูตรภาษาไทย จึงได้มีการบรรจุรายวิชาเลือกเพิ่มขึ้น คือ ท 031 นิทานพื้นบ้าน ซึ่งจุดประสงค์ของวิชานี้สอดคล้องกับจุดเน้นของหลักสูตร กรมวิชาการ (2533 : 13) ได้ให้คำอธิบายรายวิชานี้ไว้ว่า "ศึกษานิทาน นิยาย หรือตำนานพื้นบ้านที่มีในท้องถิ่นของตน หรือท้องถิ่นอื่น โดยให้ศึกษาเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง สำนวนภาษา และแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด หรือค่านิยม ความเป็นอยู่ และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน" ทั้งนี้เนื่องจากนิทานพื้นบ้านเป็นสื่อท้องถิ่นที่เหมาะสม และเป็นเรื่องใกล้ตัวนักเรียน ให้ความสนุกสนาน เกิดความบันเทิงใจ และข้อคิดสอนใจ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการอบรมสั่งสอนที่ให้ผลดีกว่าการสอนโดยตรง ทำให้ผู้เรียนจดจำเรื่องราวได้ง่าย นอกจากนี้ธรรมชาติของเด็กทุกคนย่อมชอบนิทาน เนื่องจากเด็กมีความคิดและจินตนาการสูง

จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก เป็นท้องถิ่นหนึ่งที่มีนิทานพื้นบ้านมากมายและมีคุณค่าเป็นที่น่าสนใจ ครูภาษาไทยส่วนใหญ่เห็นถึงความสำคัญของรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านเป็นอย่างดี แต่เนื่องจากเป็นรายวิชาเลือกที่เพิ่งบรรจุไว้ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และไม่มีหนังสือเรียน รวมทั้งยังไม่มี การ

รวบรวมเนื้อเรื่องนิทานพื้นบ้านในท้องถิ่นของจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ที่จะนำมาใช้สอนให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตร ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นครูภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา ซึ่งสอนวิชาภาษาไทย และมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดชลบุรี อันเป็นจังหวัดหนึ่งในแถบชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก จึงสนใจที่จะรวบรวมนิทานพื้นบ้านของจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหาในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านแต่ละเรื่อง และนำผลการวิเคราะห์ที่ได้เสนอเป็นโครงการการเรียนการสอนวิชานิทานพื้นบ้าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งจะเป็แนวทางในการเปิดสอนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ให้แพร่หลายยิ่งขึ้น และเสริมสร้างประสิทธิภาพในการเรียนการสอนรายวิชานี้ อีกทั้งเป็นการเผยแพร่และอนุรักษ์สืบทอดนิทานพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์เนื้อหา นิทานพื้นบ้านของจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านค่านิยม ด้านความเชื่อ และด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่
2. เพื่อนำเสนอโครงการการเรียนการสอนวิชา นิทานพื้นบ้าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยนี้มุ่งสำรวจรวบรวมนิทานพื้นบ้านของจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก 4 จังหวัด คือ จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด
2. การจัดประเภทนิทานพื้นบ้านของจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ผู้วิจัยได้จัดตามแนวคิดของ กิ่งแก้ว อุตถากร (2520 : 12-14) ซึ่งแบ่งนิทานพื้นบ้านออกเป็นประเภทได้ดังนี้ นิทานประจำถิ่น นิทานเทพนิยาย นิทานชีวิต นิทานตำนานและเทพปกรณัม นิทานสัตว์ นิทานมุขตลก และนิทานอธิบายเหตุ
3. การวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์เนื้อหา นิทานพื้นบ้านของจังหวัดชายฝั่งทะเล

ภาคตะวันออก 4 ด้าน ได้แก่ ด้านชนบทธรรมนิยมประเพณี ด้านค่านิยม ด้านความเชื่อ และ ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การนำเสนอโครงการ หมายถึง การแสดงแนวในการจัด และดำเนินการเกี่ยวกับ กิจกรรมการเรียนการสอนวิชานิทานพื้นบ้าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในจังหวัดชายฝั่งทะเล ภาคตะวันออก ซึ่งประกอบด้วย หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการสอน ผู้รับผิดชอบโครงการ การประเมินผล แนวทางในการจัดกิจกรรม และผลที่คาดว่าจะได้รับ

การเรียนการสอน หมายถึง กิจกรรมการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่ครูจัดขึ้นในเวลา เรียน หรือนอกเวลาเรียน เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพตามจุดมุ่งหมาย ของหลักสูตรที่กำหนดไว้

นิทานพื้นบ้าน หมายถึง นิทานพื้นบ้านที่เล่าสืบต่อกันมา เป็นภาษาร้อยแก้ว จาก รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย จนมาถึงปัจจุบัน

จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก หมายถึง จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง จังหวัด จันทบุรี และจังหวัดตราด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นการกระตุ้นให้ครูผู้สอน และนักเรียนเห็นความสำคัญของนิทานพื้นบ้านใน ท้องถิ่นของตน เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป
2. ส่งเสริมให้ครูรู้จักวิธีการจัดกิจกรรมในการเรียนการสอนวิชานิทานพื้นบ้าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ได้น่าสนใจ และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
3. เป็นแนวทางในการนำเสนอโครงการการเรียนการสอนวิชานิทานพื้นบ้าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ของท้องถิ่นอื่น ๆ ต่อไป